

S Z E M L E

Hendrik J. Kockaert – Frieda Steurs eds., Handbook of Terminology Volume 1.

John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2015. 539 lap

A modern tudományosságban az interdiszciplinaritás fontossága tagadhatatlan: az egyes tudományterületek nem egymástól szigorúan elhatárolva léteznek, sokkal inkább kölcsönhatásban állnak, kitekintenek egymásra és felhasználják egymás tudományos eredményeit. A terminológia már önmagában is interdiszciplinaritást képvisel. Alapjaiban kapcsolódik a nyelvészethez, hiszen mindig egy adott szaknyelvet vizsgál, emellett elválaszthatatlanul kötődik az adott szakterülethez, mindezek mellett pedig szem előtt kell tartania az aktuális társadalmi, politikai, technológiai stb. változásokat és igényeket is.

Ez a fajta sokszínűség és tudományköziség az egész terminológiai kézikönyvet áthatja. A szerkesztők nemcsak azt tűzték ki fő célul, hogy a kötet átfogó és modern terminológiai ismereteket közvetítsen, de összefoglaló és közvetlen hozzáférést is kívánnak biztosítani a terminológiához köthető különféle témakörök, gyakorlati jellegű ismeretek és módszerek széles skálájához a lehető legszélesebb közönség számára. Ez a közönség kikerülhet egyrészt a közvetlenül a terminológiával foglalkozó diákok, kutatók, oktatók és szakemberek közül, de a kötet más területek, így a különféle természettudományok vagy akár a jog szakértői számára is sok érdekességet tartogathat, és olyan rokon nyelvészeti területekkel is érintkezik, mint a fordítás- és szerkesztéstudomány, interkulturális nyelvészet, szociolingvisztika stb.

A kézikönyv bevezetőjében és előszavában a szerkesztők igyekeznek összefoglalni azokat a legfontosabb jellemzőket, irányvonalakat és módszereket, amelyek a terminológiát az utóbbi pár évtizedben jellemezték. Felvázolják azokat az esetleges kihívásokat is, melyekkel a tudományterületnek valószínűleg szembe kell néznie a közeljövőben. Fontosnak tartják leszögezni, hogy a terminológia olyan sokoldalú tudománygá nőtt ki magát, mely saját jogán létezik, és nemcsak olyan nyelvészeti irányzatoktól merít(ett), mint a számítógépes és korpusznyelvészet, a szociokognitív és szociokommunikatív nyelvészet vagy a keretszemantika, hanem olyanokból is, mint a mesterséges nyelvészet vagy a nyelvi tervezés. Maga a terminológia mint tudományág heterogén, állandóan változik, és számtalan megközelítést nyújt a standardizáló-előírótól egészen a prototípus és felhasználó alapú irányzatokig. A kézikönyv a jelenkori terminológia legfontosabb újdonságainak a felhasználó-központú és felhasználóbarát megközelítések megjelenését, legrelevánsabb feladatainak az online korpusz világának felderítését és a különböző szakterületek közötti hatékony kommunikáció megteremtését tartja.

A szerkesztők a bevezetésben fontosnak tartják kiemelni, hogy a terminusok – vagyis az egyes szaknyelvek lexikai komponensei – mindig elméleti és technikai újítások és változások eredményeképp jöttek létre. Az új tudományos koncepciók, eszközök és ötletek megjelenése megváltoztatja az egyes szakterületek fogalmi és gyakorlati környezetét, e folyamatok pedig természetesen bővítik az adott terület szókincsét is. A terminológia te-

rületén végbemenő elméleti és gyakorlati változások párhuzamba állíthatók a tudományos és technológiai környezetben történt változásokkal. Jelen kézikönyv különösen fontos és hasznos lehet amiatt is, hogy a terminológiai kutatások legfrissebb eredményeiből merít, épp ezért az adott diszciplínák elméleti és gyakorlati hátterének kulcsfontosságú fejlődési folyamataival egyszerre vizsgálható.

A terminológiai kutatások és a nyelvészet közötti kapcsolatban is alapvető változásoknak lehetünk tanúi. A 20. század második felében a terminológia és a kortárs nyelvészeti kutatások közötti kapcsolódási pontok száma meglehetősen behatárolt volt. Ennek egyik oka, hogy a terminológia mint önálló kutatási terület is hajlamos volt szigorúan korlátozódni a WÜSTER-féle hagyományos terminológiaelméletekre (később ebből alakult ki a 60-as években a terminológiai kutatások fő elméleti kerete). Másrészt a század második felének meghatározó nyelvészeti irányzatai és trendjei több szempontból is szembekerültek a terminológiával, hiszen az a szintaxis vizsgálata helyett a lexikont helyezte előtérbe, az univerzális vagy elméleti problémák helyett elsősorban gyakorlati és nyelvspecifikus beállítottság jellemezte, ezenfelül pedig nagyban támaszkodott a strukturalista alapú lexicológiára is (ez utóbbi tény még inkább eltávolította a generatív meghatározottságú elméleti irányzatoktól). E folyamatokkal egyidőben azonban alaposan megváltozott az elméleti nyelvészet helyzete is. A posztchomskyánus és a funkcionális-kognitív irányzatok megjelenésével a terminológia és a nyelvészet közötti szakadék egyre szűkebbé vált. A lexikon tanulmányozása nemcsak a posztchomskyánus irányzatokkal kapott új lendületet, hanem olyan nyelvészeti iskolák és megközelítésmódok előtérbe kerülésének köszönhetően is, mint a kognitív nyelvészet, a prototípus-elmélet, a konceptuális metaforaelmélet, a keretszemantika (és általánosságban a lexikális szemantika), a poliszémia kutatás és a természetes nyelvek iránti egyre nagyobb érdeklődés.

A lexikon felé irányuló megnövekedett érdeklődés nemcsak a terminológiai kutatások és az elméleti irányzatok közötti szakadék áthidalására jó lehetőség, hanem kihívás is egyben. Arra készíti a kutatókat, hogy olyan új utakat keressenek, mellyel az újabb leírási módszerek beépíthetők az eddigi kutatásokba, és hogy újragondolják a szaknyelv sajátosságait más nyelvhasználati formákhoz viszonyítva.

A bevezető fejezeteket azzal a fontos megjegyzéssel zárják a kézikönyv szerkesztői, hogy a terminológiai fejlődés technológiai változásai és kihívásai talán még szembetűnőbbek, mint az elméleti oldaléi. Itt elsősorban a digitális forradalom meghatározó szerepét emelik ki, hisz egyrészt a digitális szövegek bőséges választéka példátlan számú dokumentumot kínál a terminológia kutatóinak: minden eddiginél több szöveg válik elérhetővé a terminológiai leírások és elemzések számára. Ez a folyamat lehetővé teszi az együttműködést a korpusznyelvészettel és a számítógépes nyelvészettel, másrészt a digitális környezet megváltoztatja a nyelvhasználati szokásokat is. Az interneten fellelhető szakirányú információk széles körű elérhetőségével a szaknyelv is szélesebb rétegek számára válik elérhetővé: a digitálizált források sokkal több nyelvhasználóhoz jutnak el, mint a csak a szakértők által forgatott, hagyományos papíralapú dokumentumok. Ennek következtében a szaknyelv a nyelvközösségen belüli megosztottságát tekintve egyre kevésbé „szakosodott”.

Tartalmi keretét tekintve a Terminológiai kézikönyv egy, az előzetes tervek szerint öt kötetből álló sorozat első része. Az itt bemutatott első kötet általánosságban a terminológia fontos alapelveit, kérdéseit járja körül, szem előtt tartva azokat a módszertani

és szemléletmódbeli újdonságokat, melyek segíthetik a kutatókat korunk megváltozott adatfeldolgozási folyamataiban.

Az első kötet hat nagyobb fejezetből áll: 1. A terminológiai fejlesztés alapjai, 2. Módszerek és technológia, 3. Kivitelezés és minőségbiztosítás, 4. Esettanulmányok, 5. Nyelv és terminológia: nyelvi tervezés és nyelvpolitika, 6. Terminológia és kultúráköziség. A hat nagyobb fejezet összesen 25 cikket takar, ezek meglehetősen változatos tartalmakat, problémaköröket és tudományterületeket járnak körül. Az egyes fejezetek tartalmilag fokozatosan haladnak az általánostól a specifikus felé (vagyis míg az első három fejezet viszonylag általánosabb terminológiai kérdéseket boncolgat, addig a kötet második fele már esettanulmányokkal és konkrét problémakörökkel foglalkozik). Így a legtöbb tanulmány (tíz) értelemszerűen az első fejezetben kapott helyet, míg az utolsó három nagyobb fejezet csak két-két, illetve egy tanulmánnyal képviselteti magát.

Az első nagyobb fejezet, A terminológiai fejlesztés alapjai elsősorban olyan korszerű elméleti keretek közé igyekszik helyezni a terminológiát, mint a kognitív nyelvészet és a prototípus-elmélet (PIUS TEN HACKEN, *Terms and specialized vocabulary: Taming the prototypes*), a keretszemantika (PAMELA FABER, *Frames as framework for terminology*) vagy épp a modern lexikográfia (KYO KAGEURA, *Terminology and lexicography*). Érdekes jelenség, hogy a fejezetben kiemelt szerepet kap a szaknyelvhez és a terminusokhoz köthető definíciók tárgyalása. A már említett PIUS TEN HACKEN-tanulmány azt (is) vizsgálja, hogyan lehet a prototípus-elmélet életlen határait és skaláris értékfelfogását összeegyeztetni a terminológiai definíciók gyakran szigorú meghatározottságával és elsősorban elégséges és szükséges feltételeken alapuló jellegével. GEORG LÖCKINGER, HENDRIK J. KOCKAERT és GERHARD BUDIN írása (*Internsional definitions*) elsősorban praktikus segítséget kíván nyújtani a nyelvészeknek és hasonló szakkutatóknak, hiszen munkájuk során gyakran kényszerülnek arra, hogy maguk is intenzionális definíciók formájában fogalmazzák meg a terminológiával és szövegalkotással kapcsolatos szaktudásukat; HENRIK NILSSON pedig arra hoz példákat, melyek azok a helyzetek és témakörök, ahol még mindig van létjogosultsága az extenzionális definíciók használatának (*Enumerations count: Extensional and partitive definitions*). Bár e fejezet döntő részben elméleti alapvetést tűz ki feladataul, gyakorlatiasabb szempontú tanulmányok is helyet kaptak benne. LOIC DEPECKER (*How to build terminology science?*) tanulmányában annak a fontosságát tárgyalja, hogy szükség van egy olyan önálló szaknyelv létrehozására a terminológiában belül is, mely reflektálni képes a tudományág elméleti alapjaira; CLAUDIA DOBRINA pedig részletesen bemutatja hogyan épül fel, milyen lépéseket követ, milyen szempontok alapján szerveződik egy úgynevezett terminológiai projektmunka (*Getting to the core of a terminology project*).

A kötet második, Módszerek és technológia címet viselő fejezete a kézikönyv már egy olyan gyakorlatiasabb egysége, melynek tanulmányai nemcsak a konkrét technikai eszközökről és módszerekről adnak részletes információt, de bevezető fejezeteikkel általános terminológiai ismereteket is közvetítenek, jól illeszkedve ezzel az első nagyobb fejezethez. A tárgyalt módszerek és eszközök között megjelennek azok a számítógépes eszközök, melyek a terminusok automatikus szövegbeli kinyerésére tesznek kísérletet (KRIS HEYLEN – KIRK DE HERTOG, *Automatic Term Extraction*), a terminológiai kutatásokhoz (is) felhasználható digitális eszközök és szoftverek (FRIEDA STEURS – KEN DE WACHTER – EVY DE MALSCHE, *Terminology tools*), a terminológiai koncepciómodellezés számítógépes mo-

dellezés segítségével (BODIL NISTRUP MADSEN – HANNE ERDMAN THOMSEN, Concept modeling vs. data modeling in practice), valamint a terminológia a természetes nyelvek közötti gépi fordításban és fordítómemóriában (PETER REYNOLDS, Machine translation, translation memory and terminology management).

A következő, Kivitelezés és minőségbiztosítás című rész kétségkívül a kötet leggyakorlatiasabb fejezete, hiszen elsősorban olyan tanulmányok kaptak itt helyet, melyek azt vizsgálják, hogy az előző fejezetekben megismert alapfogalmak és eszközök hogyan ültethetők át a gyakorlatba. BARBARA INGE KARSCH a crowdsourcing jelenségét igyekszik adaptálni a terminológiára; megvizsgálja, hogy a *crowdsourcing* alatt értendő emberi közreműködés és tudásmegosztás milyen előnyökkel és hátrányokkal járhat, ha terminusokat érintő kérdésekben alkalmazzák (Terminology work and crowdsourcing: Comint to terms with the crowd). LYNN BOWKER a terminológia és a fordítás kapcsolatát vizsgálja, szem előtt tartva azokat a kihívásokat, melyekkel szembe kell néznie a fordítónak az esetleges terminológiát érintő kérdésekben (Terminology and translation), SILVIA CERELLA BAUER pedig az első fejezetben megismert terminológiai projektek gyakorlati kivitelezését fejti ki (Managing terminology projects). MONIKA POPIOLEK azt vizsgálja, hogy professzionális munkakörnyezetben milyen feltételek és lépések kelljenek egy hatékony terminológiai projekt kivitelezéséhez és a hatékony lektorálási folyamatokhoz (Terminology management within a translation quality assurance process), de a kereskedelmi és a piac vezérelte szektorokban felmerülő kérdések és problémák is ebben a fejezetben kapnak helyet (KARA WARBURTON, Managing terminology in commercial environments).

A három rövidebb zárófejezet a korábbi egységek általánosabb és gyakorlatiasabb tematikájával ellentétben már a terminológiát érintő egészen szűk részproblémákat és konkrét eseteket dolgoz fel. A negyedik, Esettanulmányok című rész egyik tanulmányának szerzője részletesen bemutat egy olyan ingyenes, online kétnyelvű (portugál–angol) lexikai forrásadatbázist, amely kifejezetten jogi terminológiát fed le (JANINE PIMENTEL, Using frame semantics to build a bilingual lexical resource). A fejezet másik tanulmánya arra a jelenségre hívja fel az olvasó figyelmét, hogy mivel az egyes, főleg modern technológián alapuló szolgáltatások nem korlátozódnak egy régióra vagy országra, az ezekhez tartozó terminológiát is át kell ültetnünk a megfelelő környezetbe; gondoljunk csak a különféle termékspecifikációkra, leírásokra és használati útmutatókra, dokumentációkra (KLAUS-DIRK SCHMITZ, Terminology and localization). A nyelvpolitikát tárgyaló fejezetben (Terminológia: tervezés és politika) két olyan tanulmányt találunk, mely két- és többnyelvű nyelvközösségekben mutatja be a terminológia nyelvpolitikán belüli helyét. Az első ide tartozó tanulmány a Dél-Afrikai Köztársaság posztapartheid nyelvpolitikai programjában vizsgálja a terminológia helyét és szerepét, illetve bemutatja az eddig elért eredményeket, a nyelvpolitikai-terminológiai elképzelések bevezetésének nehézségeit és az ezek megoldására született szociolingvisztikai paradigmákat (BASSEY E. ANTIA, Language policy and terminology in South Africa). A másik tanulmány szintén többnyelvű közösségből hoz példát (NELIDA CHAN, Language policies and terminology in Canada); elsősorban azokat a nyelvi tervezést és nyelvpolitikát érintő kihívásokat listázza, amelyek kapcsolódnak a szaknyelv(ek)hez, és amellyel a többnyelvű Kanadának a különböző szinteken szembe kell néznie. Az utolsó, legrövidebb fejezet, a Terminológia és kultúrákötés az egyetlen olyan tanulmány, amely a terminológia társadalmi és szervezési kontextusait mutatja be (ANJA DRAME, The social and organizational context of terminology work: Purpose, environment and stakeholders).

A Terminológia kézikönyv logikus felépítésű, könnyen átlátható munka, amelynek legnagyobb erénye, hogy úgy mutat be nagy alaposággal egy diszciplínát, hogy közben nem feledkezik meg annak legfrissebb eredményeiről és kihívásairól. Ahogy a szerkesztők maguk is elismerik, a kötet épp egy nagy változást hozó korszak közepén kívánja körbejárni a terminológiát, melyet a ránehezedő kihívások éppúgy meghatároznak, mint az eddig felmutatott eredmények. A kézikönyv remélhetőleg hosszú ideig referenciaként szolgálhat majd a terminológiát érintő kutatások számára, nemcsak azért, mert rendszeresen széles képet ad a kortárs kutatásokról, hanem mert az egész diszciplína elméleti és gyakorlati színtereit a maga változásában láttatja. Izgalmas idők várhatók a terminológiában, ez a könyv pedig jól érzékelteti ezeket a változó időket.

GYÓI RENÁTA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A szerves-dialektikus nyelvelmélet és hatásai

Tanulmánykötet Zsilka János professzor (1930–1999) tiszteletére

Szerk. Ladányi Mária, Hrenek Éva. ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék,
Budapest, 2016. 275 lap

Kétségtelen, hogy ZSILKA JÁNOS munkássága szerves része a magyar nyelvről való gondolkodásnak. Az azonban már kétséges, hogy ugyanilyen szerves része-e a magyar nyelvről folytatott tudományos diskurzusnak. Az ismertetett kötet szerkesztői, szerzői ezen kívántak változtatni, két célt tűzve ki maguk elé: meghatározni a szerves-dialektikus nyelvelmélet „tudománytörténeti értékét”, valamint rámutatni e kiindulópont mai hasznosíthatóságára napjaink nyelvéírásában. A tanulmánykötet tehát valódi hermeneutikai vállalkozást próbál teljesíteni azzal, hogy a szerves-dialektikus nyelvelméletet hagyományként mutatja fel az olvasók számára, továbbá azzal, hogy ZSILKA JÁNOS összetett modelljének valódi megértését nem valamilyen külsődleges tárgy vizsgálataként, hanem egy „hagyománytörténetbe való bekerülésként” (GADAMER 2003: 325) kezdeményezi. Saját olvasói élményem mindenekelőtt az volt, hogy a tanulmányok szerzői egytől egyig megtapasztalták a hagyomány megértésének kétarcúságát, az ugyanis egyfelől „önmagunk újrafelismerése, (...) a hagyomány teljesen elfogulatlan magunkhoz alakítása”, ugyanakkor egyúttal ápolás is, amely „nem kevésbé szabad viszonyulás, mint a hirtelen fordulat és az újítás” (GADAMER 2003: 316). Mindannyian, akik ZSILKA JÁNOS életművéhez fordultak ebben a kötetben, ezt a megőrző megértés, illetve a fenntartó továbbalakítás jegyében tették. Következésképpen a munka méltó örököse a nagy előd tevékenységének, és rendkívül termékenyen tesz kísérletet a mai magyar nyelvtudományi diskurzus hagyománytörténeteseken keresztüli megújítására. Akkor járok el magam is helyesen, ha a tanulmányokat nem önmagukban próbálom meg bemutatni, hanem abból a perspektívából tekintek a kötet egészére, amely ZSILKA munkásságát a mai magyar nyelvészet élő hagyományaként kívánja felmutatni, és ha e vállalkozás sikerét is a hagyománnyá tétel eredményessége alapján vonom meg. Ez ugyanis sokkal nehezebb feladat, mint pusztán felidézve bemutatni a szerves-dialektikus nyelvelmélet téziseit vagy egyes részleteit: nem